

Wprowadzenie

Prezentowany numer „Prac Kulturoznawczych” dedykujemy pamięci Profesora Stefana Bednarka. W zbiorze podejmujemy problematykę związaną z mechanizmami zapamiętywania oraz formami, jakie przybiera zbiorowa pamięć historycznych doświadczeń w perspektywie pytania o dziejowość kultury. Wydaje się bowiem, że to właśnie dziejowość kultury wśród licznych zainteresowań Profesora jest nicią przewodnią Jego naukowych poszukiwań, począwszy od pracy habilitacyjnej *Pojmowanie kultury i jej historii we współczesnych syntezach dziejów kultury polskiej*¹, która mimo skromnych rozmiarów do dziś jest ważnym głosem w refleksji łączącej pytania o dynamikę i tożsamość kultury.

Swoistą kontynuacją, ale i znaczącym przeformułowaniem problematyki związanej ze stosunkiem do przeszłości stały się dla Stefana Bednarka badania poświęcone pamięci. Początkowo stosował w nich przejęte od Pierre’a Nory pojęcie miejsca pamięci, by wreszcie zastąpić je autorską koncepcją mnemotoposu, w której podkreślony został kulturowy wymiar i kształt stosunku do przeszłości, będący zarazem stosunkiem do wartości. Współredagowana z Bartoszem Korzeniewskim praca *Polskie miejsca pamięci. Dzieje toposu wolności*² to bez wątpienia pionierska na naszym gruncie próba zainicjowania badań nad stworzeniem polskiego odpowiednika monumentalnych *Les Lieux de mémoire* Nory.

Wybór mnemotoposów i snów jako słów-kluczy dla niniejszego tomu może się wydać nieoczywisty. Mnemotopos (topos odwołujący się do przeszłości) i archiwum pamięci to jednak kategorie teoretyczne, które znakomicie integrują wątki, jakie pojawiały się w podejmowanych przez Profesora Bednarka zagadnieniach dotyczących kultury polskiej, regionu, wartości i oczywiście samej historii i przeszłości. Prowadzone z takiej perspektywy rozważania twórczo wpisywały się w podejmowane przez współczesną humanistykę wyzwania, związane zarówno ze zwrotem memoratywnym, jak i z europejską falą badań nad narodowymi i transregionalnymi miejscami pamięci. Jej rezultatem są pomnikowe monografie poświęcone między innymi francuskim, a później też niemieckim miejscom pamięci. W Polsce na tej fali ukazały się *Polsko-niemieckie miejsca pamięci*³, *Węzły pamięci niepodległej Polski*⁴, *Modi memorandi. Leksykon kultury*

¹ S. Bednarek, *Pojmowanie kultury i jej historii we współczesnych syntezach dziejów kultury polskiej*, Wrocław 1995.

² *Polskie miejsca pamięci. Dzieje toposu wolności*, red. S. Bednarek, B. Korzeniewski, Warszawa 2014.

³ *Polsko-niemieckie miejsca pamięci*, red. R. Traba, H.H. Hahn, t. 1–4, Warszawa 2012–2015.

⁴ *Węzły pamięci niepodległej Polski*, [red. Z. Najder et al.], Kraków-Warszawa 2014.

*pamięci*⁵ oraz wspomniane już, współredagowane przez Profesora, *Polskie miejsca pamięci. Dzieje toposu wolności*. Można powiedzieć, że ukazujące się mniej więcej równolegle na polskim rynku kompendia były manifestacją zmodernizowanego, przemyślanego na nowo podejścia do przeszłości, wcześniej operacyjnej teoretycznie głównie jako tradycja i dziedzictwo.

Ta żywa i aktualna myśl Profesora wraz z jego metodologią badawczą łączącą namysł teoretyczny z zainteresowaniem unikatowością miejsca i dbałością o szczegóły okazały się dla autorek i autorów artykułów zawartych w prezentowanym numerze inspirujące i zachęcające do własnych poszukiwań badawczych.

Numer otwiera niepublikowane wcześniej wprowadzenie do planowanej przez Stefana Bednarka książki o wrocławskich mnemotoposach, do której zbierał materiały i którą pisał we współpracy z córką, Justyną Harbanowicz. Kolejne dwa teksty — Aleksandry Seń o poniemieckich inskrypcjach odsłanianych i utrwalanych na wrocławskich murach oraz Karola Kolouszka o Zakładach Naprawczych Taboru Kolejowego jako fragmentu wrocławskiego krajobrazu pamięci — to studia przypadków ilustrujące i kontynuujące wprowadzenie do zagadnienia wrocławskich mnemotoposów.

Artykuł Jacka Schindlera to z kolei krytyczna analiza pojmowania kultury jako pamięci i użyteczności mnemotoposu jako kategorii kulturoznawczej. Natomiast tekst Marii Magdaleny Morawieckiej prezentuje propozycję wykorzystania wypracowanej na gruncie badań kulturoznawczych kategorii mnemotoposu do analizy historycznych przedstawień kartograficznych. Autorka stawia sobie za cel ukazanie potencjału poznawczego wynikającego z przyłożenia metafory „miejsc pamięci” do obrazów, których treść ukazuje miejsca geograficzne, co nabiera szczególnego znaczenia w wypadku omawianej epoki (średniowiecza), za którą stoi bogata tradycja dydaktycznych zastosowań materiałów wizualnych oraz ich związków z *ars memoriae*.

Kreatywne rozwinięcie koncepcji mnemotoposu, nawiązujące do snów — drugiego ze słów-kluczy tego numeru „Prac Kulturoznawczych” — proponuje artykuł Adrianny Michno o pamięci fanów Harry’ego Pottera przejawiającej się przez imaginotoposy, jakie wyłaniają się z miejsc i wydarzeń zlokalizowanych w wyobrażonych topografiach.

Tekst Izoldy Topp zaś prezentuje badania Stefana Bednarka poświęcone pamięci zapisanej w snach, których źródłem są wspomnienia i biograficzne relacje, podczas gdy artykuł Agaty Iżykowskiej-Uszczyk to analiza prezentowanych na weneckim Biennale współczesnych dzieł sztuki, które są inspirowane światem snów.

W dziale archiwalnym przedrukujemy opublikowany niegdyś w „Odrze” artykuł Profesora Bednarka o mitologiach wrześnieowych oraz pochodzący z archiwum Profesora indeks polskich miejsc pamięci. Numer zamyka fiszka z katalogu prof. Stanisława Pietraszki, pochodząca z koperty *Etiologia legendy*.

Jacek Schindler
Izolda Topp

⁵ Modi memorandi. *Leksykon kultury pamięci*, red. M. Saryusz-Wolska, R. Traba, Warszawa 2014.